

“GLOBALLASÍW SHÁRAYATÍNDÁ FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

QARAQALPAQ TILINDEGI ESAPLIQ SÓZLERDI PINBORD USÍLÍNDA OQÍTÍWDÍŃ NÁTIYJELILIGI

Patullaeva G.S.

Ájiniyaz atındaǵı NMPI docenti

Atajanova G.

*Túrkiy tiller fakulteti qaraqalpaq tili
hám ádebiyatı tálim baǵdarınıń 3-
kurs studentı*

Qaraqalpaq tilinde de esaplıq sózler numerativler dep atalıp, olar erte dáwirlerden baslap-aq túrkiy tillerde payda boldı, jazba esteliklerde sanaq sanlıqlar menen birgelikte qollanılǵanı ilimde ayılǵan. Jazba esteliklerde numerativlik mánini bildiriwshi sózlerdi kóplep ushıratıwǵa boladı. Olardıń eń xarakterlisi awırlıq ólshemin bildiretuǵın batpan sózin N.A.Baskakov Qaraqalpaqstannıń qalalarında batpan ólshem birliginiń hár qıylı, atap aytqanda, Shimbay qalasında jeńil batpan 22 kilogrammdı, al Qońıratta awır batpan 40 kilogrammdı bildiriwde qollanılatuǵını boyınsha pikirler bildirgen.

Ótken dáwirlerde de túrli ólshemdi bildiriw ushın sanlıq penen predmet arasında numerativler kelip, uzınlıq, awırlıq, pul birligi hám basqa da usıǵan uqsas ólshem, muǵdar mánisin bildirgen. Máselen, uzınlıq ólshemlerin bildiriw ushın shaqırım, bórene, gez, qarı, mánzil, awırlıq ólshemin bildiriw ushın qadaq, mısqa, batpan hám predmettiń bahasını bildiriw ushın baqır, shayı, tuman, teńge, tilla, pul numerativ sózleri qollanıladı. Qaraqalpaq tilindegi esaplıq sózlerdiń qollanıwın, onı pinbord innovaciyalıq usılında oqıtıw bir qansha nátiyjelilikke erisiwdi támiyinlewshi usıl ekenligin úyrenip shıqtıq. Pinbord sózi anglichan tilinen alınǵan bolıp, pin – jabıstırıw, board – doska degen sózlerdiń birikpesinen payda bolǵan.¹ Bul usıl problemanı anıqlaw boyınsha ideyalardı bir sistemaǵa salıw, gruppalaw hám jeke pikirdi islep shıǵıw imkaniyatın beredi. Bul usıl mashqalanı anıqlaw boyınsha ideyalardı bir sistemaǵa salıw, toparlastırıw hám jeke pikirdi islep shıǵıw imkaniyatın beredi. Muǵallım usınıs etilgen problemanı anıqlaw boyınsha studentlerge óz pikirlerin bayanlawdı usınıs etedi. Aqılıy hújim baslanıwǵa tiykar boladı. Eń aldınǵı, ónimli ideyalar usınıs etiledi, talqılanadı, bahalanadı, tańlanadı hám olar qaǵazda juwmaq

¹ Ходиев Б., Голиц Л., Хошимова Д.П. Өз бетинше оқыў хызметин шөлкемлестириўдиң усыл хәм кураллары. Нөкис, 2012.

“GLOBALLASH SHÁRAYATINDA FILOLOGIYANÍŇ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

kórinisinde (2 sózden artıq bolmaǵan) jazıladı hám doskaǵa jobalastırıladı.

Máselen, ónimli ideya sıpatında «Bir» sanlıǵı menen qollanılatuǵın numerativler haqqında maǵlıwmat beriliwi lazım. Bunday numerativler «bir» sanlıǵı menen, geyde «bir» sanlıǵısız da qollanıladı. Bul «bir» sanlıǵınıń basqa da mánilerdi bildiriwinen kelip shıǵadı. Mısalı: Doktor «suwıńqırasın» dep shaynap-shaynap, onıń ishine bir qamtım paxtanı bastı da jaranı juwa basladı (Sh.Seytov). Bul mısaldáǵı «qamtım» numerativ, kóbinese, «bir» sanlıǵı menen qollanılatuǵını haqqında ayıladı. Sonday-aq, feyilden jasalǵan numerativ sózlerdiń kópshiligi bir sanlıǵı menen qollanılatuǵını ayılıp, oǵan mısıl retinde mına mısıl kórsetiledi: Sonda óz abıroyım menen ólip ketken bolaman, onda sizlerge qız túwe bir salım duz da joq (Sh. Seytov).

Gruppa, topar, dáste, tóbe, top, dúrkin sıyaqlı jámlew mánisindegi numerativ sózler predmetke yaki adamǵa baylanıslı ayılǵanda «bir» sanaq sanlıǵı menen birge qollanıladı. Bul numerativ sózler konkret muǵdardı emes, ol shamalıq máni bildiredi. Mısalı: Bir dáste otın menen kirgen kelinshek eriniń kewilli jadrap otırǵanın kórip quwandı (T.Qayıpbergenov). Awıldıń arasındáǵı bir súriw mal aylandıra qazǵan qarımnan shıǵa almay, gey birewleri shıǵar awızdáǵı kerme aǵashqa súykenip júrgeni kórindi (M.Darıbaev).

Bunnan basqa qaraqalpaq tilinde predmettiń jaylasqan ornına qaray jumsalatuǵın numerativler de «bir» sanaq sanlıǵı menen qollanıladı: bir ura tarı, bir qapshıq dán, bir nardan dán, bir jayıw júweri, bir keli salı, bir samar geshir, bir kepshik dán, bir jelpim júweri hám t.b.

Onǵa deyingi sanlıqlar menen qollanılatuǵın numerativler de túrli predmetlerdiń ólshemin ańlatıp, kóbinese onǵa deyingi sanlıqlardıń biri menen qollanıladı, olar predmetlerdiń az muǵdarın bildiredi: qoswıs, qasıq, qarıs, tamshı, enlik, awız, túyir hám t.b. Mısıl retinde Azanda «Xiywalı qız» dı táriyplep, eki-úsh awız qosıq jazdı da, jan qaltasına saldı (K.Sultanov) degen mısaldı kórsetip ótse boladı. Háreket mánisi menen baylanıslı bolǵan numerativler kópshilik jaǵdaylarda onǵa deyingi bolǵan sanlıqlardıń biri menen qollanıladı. Mısalı: Eki jelpim biyday tart, onseri tarını sók et, balalarıńdı úlken qızın baǵa tursın (T.Qayıpbergenov). Mine, balalar, - dedi muǵallım ózi bir urtlam ishkennen keyin (T.Qayıpbergenov).

Tek «bir» sanlıǵı menen onǵa deyingi sanlıqlardıń ayırımları menen qollanılatuǵın numerativlerdiń arasına shegara qoyıw qıyın, sebebi geybir numerativler (tamshı, qultım, qarıs, sháńgil, asam, tutam, qap sıyaqlı sózler) «bir» sanlıǵı menen de keliwi múmkin. Mısalı: Ol Ayshagúldiń balası on jasar Berdibay ushın da eki qap shalı qosımsha berdi (A.Bekimbetov).

Jup sanlıqlar menen qollanılatuǵın sanlıqlar ayılǵanda sanalatuǵın predmettiń

“GLOBALLASH SHÁRAYATINDA FILOLOGIYANIN AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

muǵdarı anıq bolmaydı, shamalanadı. Bul jerde numerativ sóz benen birge kelgen jup sanlıqtın payda etetuǵın eki san átirapındaǵı muǵdar názerde tutiladı. Mısalı: Sol tutqanlardan hár jer hár jerdegi tórt-bes túp erik ǵalaba pisip, ótken-ketken jegenin jedi, jemegeni tógilip qalıp, bılay-bılay ótkeninde ǵarrınıń ayaǵın tayǵanatıp, bul da kúydirdi! (Sh.Seytov). Onnan soń alǵa qaray úsh-tórt qádem taslandı (T.Qayıpbergenov). Mısallardaǵı túp, qádem numerativ sózleri birlik sandaǵı jup sanlıqlar menen birge kelip, málim bir muǵdardı ańlatıp tur.

Bazıbir numerativ sózlerdin aldında bir neshe belgisizlik almasıǵı kelip numerativ sózler menen qollanıladı, bunday numerativ sózdin ańlatqan muǵdarı anıq bolmay, predmettin muǵdarı shamalanadı: Shiyrin bul sorawdı bir neshe ret qulaǵıma sıbırlap tınıshımdı alıp baratır (A.Bekimbetov).

Numerativ sózler, kóbinese, sanaq sanlıqlar menen qollanıladı. Qaraqalpaq tilinde ayırım numerativ sózler jalǵız ózi predmet penen birge kelip, sol predmettin muǵdarın bildiredi. Mısalı: Batpan uwayımnan mısqa tapqan jerin boldı ma? (T.Qayıpbergenov).

Bul maǵlıwmatlardı pinvord usılında oqıtıw ushın muǵallım tárepinen tayarlangan assistentler taxtaǵa shıǵadı hám basqalar menen másláhátlesip ayılǵan pikirlerdi taxtaǵa qıstırılǵan batman qaǵazǵa yaqı taxtanın ózine qıstırıp kete beredi. Hám mesin jazıp bolǵan soń ondaǵı anıq qáte hám tákirarlawshı ideyalardı alıp taslaydı. Sáwbet ushın ideyalardı anıqlaydı. Usı ideyalardıń sistemǵa salıwǵa múmkin bolǵan belgilerin anıqlaydı. Usı belgiler boyınsha barlıq ideyalar oparlarǵa bólinedi. Sızıqlar hám basqa belgiler menen olardıń múnásipleri kórsetiledi, jeke jámáátlik yamasa qarama-qarsı pikirler islep shıǵıladı.

Pinbord texnikasınıń ámelge asırıw ushın 10 minut belgilenip, oqıwshılar úsh toparǵa bólinedi. Hár bir toparǵa reńli stikerler hám úsh túrli reńli markerler tarqatıladı. Tapsırma shárti (bir stikerge bir numerativ sózden jazıp, olardı taxtadaǵı qıstırılıp qoyǵan batmanlarǵa qıstırıp tapsırıladı) menen tanıtırılıp, 7 minut waqıt beriledi. Taxtaǵa tórt soraw boyınsha batman qaǵaz qıstırıladı. Bir sanlıǵı penen qollanılatuǵın numerativler, onǵa deyingi sanlıqlardıń ayırımları menen qollanılıwshı numerativler, qálegen san menen qollanılatuǵın numerativler hám jup sanlıqlar menen qollanılatuǵın numerativler degen A2 formatındaǵı qaǵaz taxtaǵa qıstırıp alınadı. Hár bir topar usı tórt tapsırma boyınsha stiker qaǵazlarına jazılǵan maǵlıwmatlardı birme-bir kley yaqı magnit arqalı qıstıradı yaqı assistent tárepinen qıstırılса da boladı. Muǵallım tapsırmanıń durıs yaqı durıs emes orınlanganın tekseriwshı kórsetpeli qural yaqı slayd qıstıradı. Sonday-aq, elede tolıq maǵlıwmatqa iye bolıw ushın muǵallım hár bir mısaldı birme-bir analizlep, kestege durıs emes qıstırılǵanın alıp olardı tiyisli kestege

“GLOBALASÍW SHÁRAYATÍDA FILOLOGIYANÍŃ AKTUAL MÁSELELERI” atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-ámeliy konferenciya

qıstıradı.

Juwmaqlar aytqanda, pinbord usılında esaplıq sózlerdi bekkemlew júdá nátiyjeli sanaladı, sebebi oqıwshı dáslep olardı óz betinshe eske túsirip, stikerlerge jazıp, juwappershilikli túrde batman qaǵazlarǵa qıstırıp, muǵallimniń analizi arqalı óziniń qáte jibergerleriniń durıs juwabin anıqlaydı.

Ádebiyatlar

1. Xodiev B., Golish L., Xoshimova D.P. Óz betinshe oqıw xızmetin shólkemlestiriwdiń usıl hám quralları. Nókis, 2012.
2. Pirniyazova A. Qaraqalpaq tilin oqıtıw texnologiyaları hám joybarlastırıw. Nókis, 2022.